

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
9-SON

KOKAND UNIVERSITY | **2023**
HERALD | **VOLUME №9**

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
9-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 9**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 9**

9/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Sahifalovchi muharrir:

T.M.Umarov

Texnik muharrir:

D.Z.Solidjonov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	Sh.Ruziyev	O'zbekistonda smart turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish	3-6
2.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Strategy for the development of free economic zones in Uzbekistan	7-10
3.	K.Светлана O.Арзиқулов Г.Атамуратова	Методы управления кредитным портфелем коммерческих банков	11-16
4.	J.Bobanazarova L.Zulfikarova	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida yoshlarning kasbiy layoqatlarini shakllantirish	17-20
5.	K.Kurpayanidi	Institutional aspects and risks in the digital economy: ways to reduce uncertainty for economic agents	21-25
6.	A.Abduvoxidov X.Nazarov	Qishloq xo'jaligi tarmog'ini zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirish va innovatsiyalarni jadallashtirish istiqbollari	26-30
7.	Sh.Rasulova	Oziq-ovqat sanoat korxonalarini faoliyatini boshqarish hamda korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	31-34
8.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Influence of the volume of industrial production in Uzbekistan on the import trend	35-40
9.	M.Turg'unov	Raqamli iqtisodiyot sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatida zamonaviy boshqaruv istiqbollari	41-45
10.	K.Svetlana U.Gulmira	Tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellari va xorijiy davlatlar tajribalarining ahamiyati	46-49
11.	Г.Хусанова	Худудлар саноатини комплекс-инновацион ривожлантириш модели (Наманган вилояти мисолида)	50-52
12.	T.Boburjon J.Mamasoliyev	Mamlakat yalpi ichki mahsulotiga soliq turlarining ta'siri	53-60
13.	A.Abdusamadov	A comprehensive analysis of the impact of globalization on auditing standards	61-63
14.	K.E. Grishin Y.Djabbarova	Features of printing production in modern conditions	64-67
15.	X.Gafurov S.Abdulhamidov	Mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishda kichik biznesni o'rni va duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlili	68-71
16.	A.Abdusamadov D.Xo'jamurodov	Moliyaviy texnologiyalar tarixi va rivojlanishi: O'zbekiston misolida	72-74
17.	D.To'xtamurodov	Erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishni boshqarishning samaradorligi	75-78
18.	Н.Мукумова	Состояние, тенденции и особенности развития рынка услуг высшего образования в Узбекистане	79-84
19.	J.Turg'unov	Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari	85-87
20.	U.Mamadaliyev	Specific characteristics of tour operator activity management	88-90
21.	М.Усмонов	Актуальные вопросы достижения точки безубыточности на предприятиях	91-94
22.	Kh.Gafurov	Unraveling complexity: assessing the impact of real effective exchange rate on Uzbekistan's trade dynamics	95-98
23.	L.Yoqubov	Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari tahlili	99-101
24.	Z.Umarova	Iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarini boshqarish	102-105
25.	O.Umarov Yo.Murodova	Sayyohlar uchun yovvoyi tabiat farovonligini oshirishda marketingdan foydalanish	106-108
26.	Sh.Saloxitdinov	Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari	109-112
27.	Sh.Rasulov	Mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha bandligining joriy holati tahlili	113-116
28.	G.Melibaeva	An overview of the function of human resource management in employee performance and motivation	117-121
29.	M.Gulomkodirova	An overview of green banking practices in Uzbekistan	121-125
30.	M.Tojiyeva	Kichik biznesni rivojlantirishning mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy hayotidagi ahamiyati	126-130
31.	Sh.Po'latov Sh.Musabekov	The study of value-added tax: knowledge from the eu vat experience and Uzbekistan's vat system	131-135
32.	M.Sultonov	Fond bozori va unda tijorat banklarining tutgan o'rni	136-139

33.	Sh.Po'latov	O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i va aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilarini bir-biridan farqli jihatlarini baholash	140-143
34.	A.Baxromov	Increasing the economic efficiency of textile industry enterprises through digital technologies	144-146
35.	H.Rasulov	Siyosiy mojarolarning turizmga ta'siri	147-150
36.	D.Mamayusupova	Turizm sohasida davlat-xususiy sherikligi ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish	151-153
Pedagogika / Pedagogy			
37.	M.Ganiyeva D.Ergasheva	Unlocking knowledge: key pedagogical aspects of the study of philology	154-158
38.	Sh.Jumanova A.Abdullayev M.Odilova	O'zbekistonda pisa testi natijalari va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini bu testga tayyorlash istiqbollari	159-162
39.	M.Temirova	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ichki ishlar profilaktikasi inspektorlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi	163-165
40.	G.Sanginova	Erta bolalik ta'limini qo'llab-quvvatlashda oilalarning roli	166-169
41.	N.Valiyeva	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari	170-173
42.	V.Abdullaeva	Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarining o'rganilishi hamda asardagi somatik frazeologik birliklarning qo'llanilishi	174-179
43.	S.Asilova	Tarbiyasi qiyin o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalari	180-183
44.	Z.Eraliyeva D.Djo'rayeva	Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o'yinlarning ahamiyati	184-186
45.	G.Komiljonova	Fanlararo bog'lanishlar asosida talabalarni bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish	187-192
46.	Sh.Pardayev	O'quvchilarning individual o'quv natijalarini baholashga zamonaviy yondashuvlar	193-196
47.	A.Mirzakulov	IIV akademiyasi kursant qizlarini zamonaviy krossfit sport turi orqali jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish	197-200
48.	F.Berdibekova	Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari	201-203
49.	H.Akbarova	Talim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida samaradorligini oshirish (onlayn o'yinlar)	204-208
Filologiya / Philology			
50.	M.Mamatqulova	How does a person become multilingual?	209-2012
51.	M.Mamatqulova	Needs analysis as a main phase for designing english for specific purposes (esp) course	213-216
52.	L.Uzakova	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: o'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik vositalarning chog'ishtirma tadqiqi	217-221
53.	G.Xoldorova	Alisher Navoiy ijodida sakkokiy an'analari	222-224
54.	M.Парпиева	Актуальные вопросы изучения русского языка	225-227
Raqamli texnologiyalar / Digital technologies			
55.	C.Гулямов A.Шермухамедов Б.Шермухамедов	Применение искусственного интеллекта в образовании	228-232
56.	F.Mulaydinov D.Otajonova	Breaking language barriers: the future of english language teaching with ar/vr technology	233-236
57.	F.Mulaydinov A.Abdullayev M.Odilova	Ta'limda raqamli texnologiyalarning roli	237-240
58.	T.Azimova	Matematikani o'qitishda qiyosiy usullar va o'quv texnologiyalari	241-244
59.	Sh.Akhunova	Concerns regarding the use of foreign experience and the significance of using digital technologies to boost the tourism network's competitiveness	245-249
60.	B.Akramov	Fizika fanini o'qitishda zamonaviy texnikalardan foydalanish va zamonaviy texnik qurilmalarni amaliy o'rganish	250-253

MEHNAT BOZORIGA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TOMONIDAN BITIRUVCHILARNI TAYYORLASHNI TARTIBGA SOLISHNING INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Saloxitdinov Sherzod Farxodovich

Jizzax politexnika instituti,

Iqtisodiyot va menejment kafedrasida o'qituvchisi

Email: saloxitdinov@internet.py

Тел. +998972952720

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2023-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2023-yil

Jurnal soni: 9

Maqola raqami: 26

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.848>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

mehnat bozori, oliy ta'lim muassasalari, sifat, xizmat, baholash tizimi, tendensiyalar, mehnat, kadrlar salohiyati, tashqi muhit omillari.

ANNOTATSIYA

Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari tadqiq etilgan.

Kirish. Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari quyidagi qonunchilik hujjatlarida mustahkamlangan: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrda "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida", 2020-yil 6-noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari, 2020-yil 23-sentyabrda Ta'lim to'g'risidagi Qonuni, 2019-yil 11-iyulda PQ-4391-son «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. Shuningdek, ta'lim sohasida davlat xususiy sherikchilikni qo'llab-quvvatlash borasidagi bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar 2018-yil 20-oktyabrda PQ-3980-son "Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishning huquqiy va institutsional bazasini yaratish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida" qaror, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 11-avgustda "Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirishni jadallashtirish va ularni moliyalashtirish tartibini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020-yil 26-aprelda "Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish tartibini takomillashtirish to'g'risida" gi qarorlari ta'lim xizmatlari sifati va samaradorligini ta'minlash, davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil qilingan ta'lim muassasalari faoliyatini namoyon etishning institutsional asoslari hisoblanadi.

Mazkur qonunchilik hujjatlari mehnat bozorida kadrlarning o'z munosib o'rini egallashlariga ham asos bo'lib, mehnat bozori talab va takliflarini o'rganish, bashoratlash va tahlil qilish asosida kadrlarni tayyorlash bo'yicha davlat buyurtmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xalqaro Mehnat Tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, dunyo bo'yicha ish bilan band bo'lgan 430 millionga yaqin yoshlarning 55 millionga yaqini (13 foizi) kam ish haqi to'lanadigan (kuniga 1.9 AQSH dollaridan kam) ish o'rinlarida ishlamoqda¹. Bunday holat esa esa zamonaviy mehnat bozori talab qiladigan har tomonlama raqobatbardosh kadrlar tayyorlash masalasini alohida kun tartibiga olib chiqadi.

Adabiyotlar tahlili. "Hozirga kelib, ta'lim xizmatlari xalqaro bozorining hajmi 100 mlrd. AQSH dollari tashkil etmoqda. Inson

kapitali» dunyo milliy boyligining 64 foizini tashkil etadi. Bu ko'rsatkich rivojlangan mamlakatlarda 70 foiz, o'rta daromadli mamlakatlarda 58 foiz, quyi daromadli mamlakatlarda 41 foizni tashkil etmoqda².

Bunday ko'rsatkichlar xalqaro miqyosda ham tan olinib, uning natijasi bevosita "oliy ta'lim boshqaruv tizimidagi o'zgarishlar aksariyat holatlarda texnologiyalar, jamiyat hayotida yuz berayotgan jarayonlar, siyosiy konyunktura hamda "yumshoq kuch" ta'sirini kuchaytirish bilan bog'liq ekanligi qayd etilgan".

Oliy ta'lim sohasida bitiruvchilar raqobatbardoshlik darajasini oshirish ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi o'zaro asosiy ijtimoiy-iqtisodiy omil ekanligi bilan izohlanadi. Bu borada ilmiy tadqiqot olib borgan olimlardan U.V.Maksimovning fikricha³ "bitiruvchining raqobatbardoshligi – bu asosiy kompetensiyalar majmuyini, muhim, qimmatli yo'nalishlarini namoyon etib, shaxsa jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishga imkoniyat yaratib beradigan, shaxsning umumiy, ajralmas sifatleri"dir.

Mamlakatimizda bu borada tegishli qonunchilik hujjatlarida ham qayd etilgan bo'lib, "Keyingi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlariga hamda xalqaro standartlar talablariga mos keladigan oliy ta'lim tizimini yaratish bo'yicha keng ko'lami ishlar amalga oshirilmoqda. Hududlarda yangi oliy ta'lim muassasalarining tashkil etilishi, kadrlar tayyorlashning zamonaviy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari hamda sirtqi va kechki bo'limlarning ochilishi, oliy ta'lim muassasalariga qabul kvotalarining oshirilishi mazkur yo'nalishdagi muhim islohotlar hisoblanadi⁴.

Mahalliy olimlardan Z.T.Jumayevning fikricha "Ta'lim sifati – bu hozirgi kunda mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida eng ko'p bahs-munozaralarga duch kelayotgan va davlat hamda jamiyat tomonidan alohida e'tibor qaratilayotgan muammolardan biridir. Chunki, mutaxassislarni tayyorlash sifatining past yoki yuqoriligi doimo ish beruvchilar, talabalar, ularning ota-onalari – umuman olganda butun jamiyat a'zolarining diqqat markazida turadigan masala sanaladi. Shu bilan bir vaqtda, "ta'lim sifati" tushunchasining o'ziga yagona yondashuvlarning shu paytlargacha ham shakllanib ulgurmagani bo'lib

¹ Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs International Labour Office – Geneva: ILO, 2020

² <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-rynok-obrazovatelnyh-uslug-vysshey-shkoly/http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3649>

³ Максимова Е.В. Развитие конкурентоспособности студента в образовательном процессе университета: автореф. дис. ...канд. пед. наук. Оренбург, 2005. 14-16 с.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifati oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida qarori.

masalaning ijtimoiy muhokamasini yanada murakkablashtiradi, unga bo'lgan turlicha yondashuvlar kelib chiqishiga sabab bo'ladi⁵.

Oliy ta'lim muassasalarida xizmatlar sifatini tadqiq etgan olimlardan akademiklar S.S.Gulyamov Q.X.Abduraxmonov "Oliy ta'limdan kutiladigan xususiy manfaat bu bevosita ta'lim oluvchilar uchundir. Ta'limning iqtisodiy natijalari shakli turlicha, ya'ni natura va pul ko'rinishida, bevosita va bilvosita bo'lishi mumkin. Qoidaga ko'ra, inson qanchalik yuqori darajada ta'lim olsa, u shunchalik ko'p oylik maosh oladi (pul ko'rinishidagi samara), nufuzli ishga kirishda imkoniyati oshadi (pul ko'rinishidagi bo'lmagan samara), ilmiy-texnik taraqqiyot tufayli bo'layotgan o'zgarish va yangilanishlarga tezda moslashadi (bilvosita samara). Zero, barcha samaradorlik (manfaat) son bilan hisoblanmaydi. Shuning uchun ta'limning tahlilda qo'llaniladigan iqtisodiy samaradorligining asosiy shakli pul ko'rinishidagi samaradir xodim (mutaxassis)ning umumta'limiy va maxsus tayyorgarlik darajasining ortishi natijasida uning oylik maoshining ortishi"ni ta'kidlaydilar⁶.

"Hozirgi sharoitda ijtimoiy rivojlanish istiqbollari ta'lim tizimining holatiga, uning shaxs va jamiyatning yuqori sifatli ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojlarini qondira olishiga prinsipial jihatdan bog'liq. Bizningcha ta'lim sohasi hozirgi jamiyat hayotining iqtisodiy sohasi bilan ayniqsa, mustahkam ravishda bog'langandir. Ta'lim faoliyati iqtisodiy rivojlanishning muhim komponenti bo'lib qolmoqda"⁷.

Mazkur fikrni davom ettirgan olimlardan Sh.Ergashxodjayeva, D.Nishonovning ko'rsatishicha ta'lim "mutaxassislar tayyorlash vositasi bo'libgina qolmay, u jamiyatning intellektual va texnologik bilim darajasi hamda madaniy saviyasini oshirish, uning innovatsiya va yuksalishga intilishini qo'llab quvvatlash, jamiyatda zamonaviy yashash tarzini shakllantirishdir. Aynan shu jarayon, ya'ni ta'lim va undan ortirilgan bilim intellektual kapitalni boyituvchi hamda innovatsiya faoliyatini harakatga keltiruvchi kuch hisoblanadi"⁸.

K.Muxtarovning ta'biricha "Davlat siyosatining inson kapitaliga yo'naltirilganligining mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb etishi yoritilgan. Inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan siyosat orqali mamlakat aholi hayoti turmush sifati va darajasi yaxshilanadi deb hisoblanadi⁹.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga qo'shilgan holda, oliy ta'lim xizmatlari sifatini baholash tizimi samaradorligini oshirishning uslubiy yondashuvlarini ishlab chiqish, tizimdagi sifat o'zgarishlarini baholash mezonlarini takomillashtirish, ta'lim sifatini oshirish uchun kadrlar buyurtmachilari takliflarini e'tiborga olgan holda asoslash tadqiqotlar mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini tayarlashni tartibga solishning institutsional asoslari bo'yicha mantiqiy va taqqoslash tahlili, tadqiqotni

o'rganishda tizimli va vaziyatli yondashuv, tahlil va sintez, kompleks baholash hamda sotsiologiya tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. O'zbekiston Respublikasida mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashda asosiy e'tibor oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uni yangi bosqichga ko'tarishda kreativ fikrlaydigan raqobatbardosh yuqori malakali kadrlarni tayyorlashdir. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ta'kidlanganidek,¹⁰ "Kadrlar malakasini xalqaro mehnat bozori talablariga moslashtirish maqsadida milliy malaka tizimi ishlab chiqiladi. Ushbu tizim 9 mingga yaqin kasblar bo'yicha kadrlar tayyorlash imkonini beradi. Oliy ma'lumot olaman, o'z ustimda ishlab, ilmi bo'laman, degan, yuragida o'ti bor, jo'shqin yoshlarimizning tahsil olishi uchun hamma qulayliklarni yaratishimiz shart. Shuning uchun maktab bitiruvchilarini oliy ta'lim bilan qamrab olish darajasini 2020-yilda kamida 25 foizga va kelgusida 50-60 foizga yetkazamiz".

Shu bilan bir qatorda, oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishda boshqaruv tizimida e'tiborga olinishi lozim bo'lgan quyidagi uch asosiy trendni qayd etish mumkin:

1. Iqtisodiy o'sishning bosh omili bo'lgan inson kapitalini rivojlantirishda oliy ta'lim muassasalari ahamiyatining oshib borishi.

2. To'xtovsiz va bir umrlik ta'limga bo'lgan ehtiyojning ko'payishi.

3. Iqtidorli yoshlar uchun raqobat kurashining keskinlashuvi. Shu o'rinda qayd etish lozimki, yaqin istiqbolda ta'lim muassasalari, korporatsiyalar va hatto mamlakatlar miqyosida ham yosh iqtidor egalari uchun raqobatlashish ustuvorlik kasb etadi¹¹.

Olib borilgan tadqiqotlarga asoslanib, bitiruvchilar raqobatbardoshligining o'ziga xos xususiyatlari uchta yirik guruhga ajratiladi:

Birinchi guruh – kasbiy malakasi darajasi ular uchun raqobatbardoshlik bazaviy asosi hisoblanadi, ta'lim dasturi darajasi va murakkabligini, tayyorgarlik sifati, bilimlarni o'zlashtirish va boshqa jihatlarini aks ettiradi. (Bunda diplomlar, sertifikatlar, o'qishning ta'lim shakli, mutaxassislik bo'yicha diplomlar asosiy natijalardir).

Ikkinchi guruh – Raqobatbardosh bitiruvchining salohiyati, kasbiy xususiyatlariga xos bo'lgan ambitsiyalarining namoyon bo'lishi, o'z imkoniyatlari darajasining bahosi va fazilatlarini.

Uchinchi guruh – har bir bitiruvchining mehnat bozorida egallagan o'rni va marketing salohiyati, o'zi tomonidan karera rejalarini, kelajakda ishga joylashish jarayonidagi qat'iyati o'ziga xos bo'lgan nuqtayi nazari, yondashuvi.

Bu borada tadqiqot olib borgan D.A. Konoplyanskiy oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar mavjud deb hisoblaydi (1-rasm).

Tashqi omillar:	Institutsional (ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, demografik, texnologik). Mehnat bozoridagi talab va taklif munosabatlari. Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini raqobatda ustunlik tomonlarini shakllantirishda real ishlab chiqarish bilan, ya'ni, davlat-xususiy sektor hamkorligi, ijtimoiy sherikchilik, strategik hamkorlik munosabatlari. Oliy ta'lim muassasasining mustaqilligi.
Ichki omillar:	Oliy ta'lim muassasasining innovatsion va investitsion faolligi. Oliy ta'lim muassasasining moslashuvchanlik darajasi. Oliy ta'lim muassasasining nufuzi (imidj) darajasi va raqobatbardoshligi. Oliy ta'lim muassasasining raqobatbardosh bitiruvchisini shakllantirishda aniq belgilab olingan pedagogik strategiyasining mavjudligi.

Oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar

Shuningdek, bitiruvchi talaba raqobatbardoshlik darajasini talab darajasida shakllantirishi va rivojlantirishiga qaratilgan xatti-harakatlarida quyidagi ba'zi bir bevosita omillarni ham nazarda tutishi kerakki, bu ichki va tashqi omillar bilan birga har bir bitiruvchi talabanning o'ziga bog'liq bo'lgan xususiyatlarda ifodalanadi:

Birinchi omilga mehnat bozorida talabning tadbirkorlik-strategik xatti-harakatlari ifodalanib, raqobat kurashida individual o'ziga xos ustunlik pozitsiyasiga olib chiqishga yo'naltirilgan istiqboldagi samarali xatti-harakatlari, kasbiy harakatchanlik, kasbiy faoliyatini o'zlashtirishga intilishning o'ziga xosligi, ishchanlik qobiliyati va

⁵ Z.T.Jumayev. Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining sifatiga ta'sir etuvchi omillar. Journal of "Irrigation and melioration" №4(6).2016, 73 B.

⁶ Образование в системе человеческого развития: мировая практика и опыт Узбекистана // Под ред. акад. Г.С.Абдураимова К.Х. – Ташкент. – 2004. – 34-35 с.

⁷ Abduraxmonov O. Mehnat bozorini boshqarishda ta'lim tizimining o'rni. I.f.n. diss...Toshkent. 2005. 30 B.

⁸ Ergashxodjayeva Sh.D., Nishonov D.Sh. Zamonaviy iqtisodiyot va innovatsiya ta'limi // O'zbekistonda bojxona ishining dolzarb muammolari: nazariya va amaliyot. Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqola tezislari to'plami. Toshkent. 2010. 197–198-b.

⁹ Мухтарова К.С. Распределение доходов и бедность в переходной экономике. – Алматы, 2001 г. – 223 с. Иқтисодийёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2018.

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, "Xalq so'zi" gazetasi, 2020 yil 25 yanvar. Manba:www. press-servise.uz.

¹¹ X.U.Umarova Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishning konseptual asoslari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2021 yil 5/2021 (№ 00055), 149 http://iqtisodiyot.tsue.uz

imkoniyatlarini yetarli darajada namoyish eta olish darajasi, yetakchilik qobiliyatini o'stirib borishi va h.k.

Ikkinchi omilga esa talabning ta'lim olishdagi joriy xatti-harakatlari e'tiborga olinib, o'zining birlamchi belgilab olingan strategik maqsadlariga erishishda oliy ta'lim o'quv dasturi talablari asosida jadal o'zlashtirib borishi, o'zining hayoti va tahsil olish jarayonida to'g'ri rejalashtirish tizimidan foydalanishi, tayyorgarlik jarayonida doimiy monitoring va h.k.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yildagi 8-oktyabrda¹² "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 5847-

sonli farmonida "O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish vazifalari belgilangan". Shuningdek, oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish ko'rsatilgan, bu borada OTMlarni bitirgan mutaxassislarining salmog'ini ko'rib o'tish lozim (1-jadval).

1-jadval

Hududlarda oliy ta'lim muassasalarini bitirgan mutaxassislar sonining o'zgarishi, (ming kishi)

Hududlar	O'quv yillari						2016-2022 y.y. o'sish, %
	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	
Qoraqalpog'iston Respublikasi	3,9	4,3	4,5	4,3	5,5	6,5	1,7
Viloyatlar:							
Andijon	4,0	4,2	4,8	4,3	4,6	6,4	1,6
Buxoro	3,4	3,4	3,5	3,8	4,8	6,2	1,8
Jizzax	2,3	2,7	2,9	2,9	3,9	3,6	1,6
Qashqadaryo	3,1	3,6	3,8	3,9	5,2	5,9	1,9
Navoiy	2,1	2,2	2,3	2,4	3,1	3,9	1,9
Namangan	2,7	2,9	3,0	3,2	4,1	5,5	2,0
Samarqand	6,0	6,4	6,9	6,8	7,2	8,5	1,4
Sirdaryo	1,0	1,0	1,0	1,0	1,6	2,2	2,2
Surxondaryo	1,7	1,9	2,0	2,1	3,3	3,6	2,1
Toshkent	1,8	1,7	2,7	2,8	4,1	3,7	2,1
Farg'ona	4,6	4,8	4,6	4,8	5,8	9,3	2,0
Xorazm	2,0	2,2	2,2	2,4	3,2	4,2	2,1
Toshkent sh.	25,5	26,1	26,1	26,1	27,5	34,4	1,3
Respublika bo'yicha	64,1	67,4	70,3	70,8	83,9	103,9	1,6

Mamlakatimizda keyingi bir necha yillarda OTMni bitirayotgan mutaxassislar soni muntazam o'sish borib, 2017-yilda bitiruvchilar soni 64,1 ming kishini, 2021-yilda esa 103,9 ming nafarni tashkil qilgan bo'lsa Jizzax viloyatida esa bu ko'rsatkich tahlil qilingan yillarda 1,6% ga oshib borganligini ko'rish mumkin.

Keyingi bir necha yillarda respublikamizda yoshlarining oliy ma'lumot darajasini qo'lga kiritishlari uchun tanlov imkoniyatlari kengayib borayotganligini ko'rish mumkin. Mazkur jarayonda davlat OTMlari bilan birlagikda xorijiy, nodavlat va xususiy oliy ta'lim muassasalari sonining ham ortib borayotganligi bilan asoslash mumkin. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida¹³ 2026-yilga borib, nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari sonini kamida 50 taga, jami oliy ta'lim muassasalari sonini 200 taga

yetkazish, oliy ta'limga qamrov darajasini esa 50 foizga yetkazish asosiy vazifalardan sifatida belgilanganligi strategiyani amalga oshirishning dastlabki yillaridayoq ta'lim sohasidaga istitsiunal o'zgarishlarni boshlab berdi.

O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda Oliy ta'limda o'qib bitirgan bitiruvchilarning soni oshib borayotganligini ko'rish mumkin, jumladan, bakalavriat ta'lim yo'nalishi va magistratura mutaxassisligini bitirganlar soni 2017-yilda 61,2 ming kishidan 2022-yilda 235,9 ming kishiga teng bo'lagn, yoki bu ko'rsatkich deyarli 4 barobarga ortgan. Bu ko'rsatkichdan bakalavriat ta'lim yo'nalishini tugatganlar 70,8 foizga, magistratura mutaxassisligi bitiruvchilari soni esa 2 barobarga oshgan.

Mazkur ko'rsatkichlar bo'yicha asosiy natijalar quyidagi 2-jadvalda keltiriladi.

Jizzax viloyatida oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashish salmog'ining o'zgarishi¹⁴

Ko'rsatkichlar	O'quv yillari				
	2016-2017	2017-2018	2019-2020	2020-2021	2022-2023
Oliy ta'limning bakalavriat bosqichini tugatganlar soni	2375	2913	4243	3635	4600
Bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi, %	99,2	98,69	98,28	95,6	94,2
Oliy ta'limning magistratura mutaxassisligini tugatganlar soni	87	90	114	197	1083
Bitiruvchi magistratlarning ishga joylashish darajasi, %	97,70	97,77	98,24	98,98	99,04

¹² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yildagi 8-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son; 30.04.2020 y., 06/20/5987/0521-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 09.11.2021 y., 06/21/3/1037-son, 18.03.2022 y., 06/22/89/0227-son; 04.07.2023 y., 06/23/107/0441-son)

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>

¹⁴ Jizzax viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jizzax viloyatida oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashish salmog'ining o'zgarishini kuzatadigan bo'lsak, bitiruvchilarning ishga joylashishi darajasi Bitiruvchilarning ishga joylashish darajasi 94,2 % teng bo'lib, magistrning ishga joylashish darajasi 98,9 % ni tashkil qilgan, demak xulosa qilish mumkinki, viloyatda oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining ishga joylashish salmog'i mutanosib ravishda oshib borayotganligini ko'rish mumkin. Bu borada mehnat bozoriga kirib kelayotgan yoshlarning o'zgarishiga ham e'tibor qaratish lozim.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda quyidagilarni amalga oshirish lozim:

1. OTM bitiruvchilari raqobatbardoshligining o'ziga xos xususiyatlari: kasbiy malakasi darajasi ular uchun raqobatbardoshlik bazaviy asosi hisoblanadi, ta'lim dasturi darajasi va murakkabligini, tayyorgarlik sifati, bilimlarni o'zlashtirish va boshqa jihatlarni aks ettiradi. (Bunda diplomlar, sertifikatlar, o'qishning ta'lim shakli, mutaxassislik bo'yicha diplomlar asosiy natijalardir). Raqobatbardosh bitiruvchining salohiyati, kasbiy xususiyatlariga xos bo'lgan ambitsiyalarining namoyon bo'lishi, o'z imkoniyatlari darajasining bahosi va fazilatlarini, har bir bitiruvchining mehnat bozorida egallagan o'rni va marketing salohiyati, o'zi tomonidan karera rejalarini, kelajakda ishga joylashish jarayonidagi qat'iyati o'ziga xos bo'lgan nuqtayi nazari, yondashuvi asoslangan.

2. Zamonaviy mehnat bozorida bitiruvchilar raqobatbardoshligini oshirishni tartibga solish, ularda kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish, har bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Global employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs International Labour Office –Geneva: ILO, 2020
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/mirovoy-rynok-obrazovatelnyh-uslug-vysshey-shkoly>; <http://www.m-yeconomy.ru/art.php?nArtId=3649>
3. Максимова Е.В. Развитие конкурентоспособности студента в образовательном процессе университета: автореф. дис. ...канд.пед.наук. Оренбург, 2005. 14-16 с.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida qarori.
5. Z.T.Jumayev. Oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining sifatiga ta'sir etuvchi omillar. Journal of "Irrigation and melioration" №4(6).2016, 73 B.
6. Образование в системе человеческого развития: мировая практика и опыт Узбекистана // Под ред. акад. Гулямова С.С., акад. Абдурахмонова К.Х. – Ташкент. – 2004. – 34-35 с.
7. Abduraxmonov O. Mehnat bozorini boshqarishda ta'lim tizimining o'rni. I.f.n. diss...Toshkent. 2005. 30 B.
8. Ergashxodjayeva Sh.D., Nishonov D.Sh. Zamonaviy iqtisodiyot va innovatsiya ta'limi // O'zbekistonda bo'xona ishining dolzarb muammolari: nazariya va amaliyot. Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqola tezislari to'plami. Toshkent. 2010. 197–198-b.
9. Мухтарова К.С. Распределение доходов и бедность в переходной экономике. – Алматы, 2001 г. – 223 с. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2018.

rivojlanishi, darajasidan kelib chiqqan holda, oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta'minlash asosida ta'lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish yo'nalishlari takomillashtirilgan.

3. O'zbekistonda ta'lim tizimini boshqarishni modernizatsiyalash, boshqaruv modellarini takomillashtirish, mexanizmlar, usul va vositalarni jalb etish bilan birga moliyaviy-iqtisodiy kompetensiyalarga alohida e'tibor, rahbar xodimlarning kasbiy layoqatiga qo'yiladigan standart va talablarni ishlab chiqish, ularni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini tubdan isloh qilish, ushbu standartlarda kasbiy (tashkiliy-boshqaruv), kommunikativ, axborot kommunikatsiya texnologiyalari va media savodxonlik, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z ustida ishlash, mas'uliyat va moslashuvchanlik, inklyuziv ta'limni olib borishdagi asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari takomillashtirildi. Tadqiqotlarga asoslanib oliy ta'lim tizimida xizmat ko'rsatish sifatini oshirishning moliya-iqtisod mexanizmlari samaradorligini ta'minlashga ta'sir ko'rsatuvchi ichki va tashqi omillar guruhlanib oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash uchun moliyaviy resurslardan samarali foydalanish bo'yicha muallifning ilmiy asoslangan tavsiyalari ilgari surilgan.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent, "Xalq so'zi" gazetasi, 2020-yil 25-yanvar. Manba: www.press-servise.uz.

11. X.U.Umarova Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishning konseptual asoslari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2021 yil 5/2021 (№ 00055), 149 <http://iqtisodiyot.tsuye.uz>

12. Коноплянский Д.А. Формирование конкурентоспособности выпускника ВУЗа в процессе обучения: роль государственно-частного партнерства. Вестник КемГУКИ 33/2015.-179 с.

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yildagi 8-oktyabrdagi O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmoni. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son; 30.04.2020 y., 06/20/5987/0521-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 09.11.2021 y., 06/21/3/1037-son, 18.03.2022 y., 06/22/89/0227-son; 04.07.2023 y., 06/23/107/0441-son)

14. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida Muallif tomonidan tuzilgan.

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>

16. Jizzax viloyati Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.